

ДІАГНОСТУВАННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

DIAGNOSIS OF THE TAX BURDEN INDUSTRY ENTERPRISE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Колос І.В.

кандидат економічних наук, доцент, САР,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Національний університет харчових технологій

Бунь Б.А.

магістрант,
Національний університет харчових технологій

Розвинуто типологію методів оцінювання податкового навантаження шляхом доповнення запропонованими класифікаційними ознаками: формування податкового потенціалу, контрольна діяльність фіскальних органів, якість податкового планування й прогнозування. Встановлено за частотою згадувань фахівцями сукупність найбільш визнаних та активно використовуваних показників оцінювання податкового навантаження. Розроблено методику діагностування податкового навантаження промислового підприємства, у межах якої сформовано авторську систему аналітичних показників.

Ключові слова: податкове навантаження, методи оцінювання податкового навантаження, класифікація методів, показники податкового навантаження, діагностування податкового навантаження, промислове підприємство.

Развита типология методов оценки налоговой нагрузки путем дополнения предложенными классификационными признаками: формирование налогового потенциала, контрольная деятельность фискальных органов, качество налогового планирования и прогнозирования. Установлена по частоте упоминаний специалистами совокупность наиболее признанных и активно используемых показателей оценки налоговой нагрузки. Разработана методика диагностирования налоговой нагрузки промышленного предприятия, в рамках которой сформирована авторская система аналитических показателей.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, методы оценки налоговой нагрузки, классификация методов, показатели налоговой нагрузки, диагностирование налоговой нагрузки, промышленное предприятие.

Typology developed for the assessment of the tax burden by supplementing methods proposed classification features: the formation of the tax potential, the control activities of the fiscal authorities, the quality of tax planning and forecasting. The totality is set for the most recognized and actively used indicators to assess the tax burden on the frequency of references to experts. The method was developed for the diagnosis of the tax burden of the industrial enterprise. The system analytical indicators for evaluation tax burden is formed an author.

Key words: tax burden, methods of assessment of the tax burden, classification of methods, indicators of the tax burden, the tax burden diagnostics, industrial production.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання для поліпшення результатів функціонування і забезпечення сталого економічного розвитку на перспективу пріоритетним напрямом для вітчизняних промислових підприємств має стати пошук і запровадження раціональних методів зменшення податкового навантаження. Актуального значення набувають цілепокладання, перегляд, активний пошук, послідовність запровадження та поєднане використання при-

йнятних методів, оскільки це спрямовано на кінцеві результати функціонування. У зв'язку із цим постає проблема вибору раціональних методів оцінювання податкового навантаження з урахуванням максимального використання закладених переваг і одночасним нівелюванням обмежень із фокусуванням на пріоритетність досягнення бажаних результатів з урахуванням специфіки функціонування й унікальності технології виробництва. Виникає об'єктивна необхідність запровадження методів оцінювання податкового навантаження в управлінні сучасним

промисловим підприємством для здійснення заходів податкового планування з урахуванням легальних засобів, прийомів та способів для максимально можливого зменшення податкового тягаря. Для ухвалення раціональних управлінських рішень з орієнтацією на посилення фінансової стійкості використовуються результати всебічного діагностування функціонування промислового підприємства, у тому числі податкового навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання

даної проблеми і на які спираються автори. В опублікованих працях фахівцями (науковцями, консультантами, практиками) з проблематики активного використання оцінювання податкового навантаження обґрунтовано базис дослідження:

– сутність податкового навантаження у широкому розумінні і з позиції фінансово-економічних відносин як фіскальний та ціновий показник [1, с. 284–285];

– сукупність методів оцінювання податкового навантаження, що різняться впорядкованою системою податкових індикаторів й інтегральним критерієм [2, с. 526–528; 3, с. 19–21; 4, с. 43–46].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема систематизації методів оцінювання податкового навантаження промислового підприємства є багатомірною і до кінця не вирішеною. Важливим і водночас складним питанням є обґрунтування раціональної кількості показників для оцінювання рівня податкового тиску на підприємство. Це зумовлює необхідність з'ясування методів і показників/індикаторів оцінювання й діагностування податкового навантаження, їх супідрядності та спрямованості дії на результат функціонування промислового підприємства для прийняття раціональних управлінських рішень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних аспектів діагностування податкового навантаження сучасного промислового підприємства з фокусуванням на дотриманні податкового законодавства. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наукових завдань: на основі аналізу опублікованих праць дослідників установити сукупність поширених методів оцінювання податкового навантаження й упорядкувати їх класифікацію; сформулювати методику для проведення діагностування податкового навантаження промислового підприємства.

У ході дослідження використано такі методи і прийоми: критичного аналізу й узагальнення теоретичних досліджень (для встановлення сукупності поширених методів і показників/індикаторів оцінювання податкового навантаження); структурно-логічного аналізу, групу-

вання, системний метод (для встановлення рівнів податкового навантаження, відбору аналітичних показників податкового навантаження підприємства, виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними); опитування, структурно-логічного аналізу, групування, системний метод (для відбору системи показників діагностування податкового навантаження промислового підприємства); процесний і системний підходи (для розроблення методики діагностування податкового навантаження). Водночас використано загальнонаукові методи наукових досліджень: синтезу, індукції, дедукції, системного аналізу, монографічний метод.

Теоретичною основою наукового дослідження слугували сучасні друковані наукові праці вчених у сфері оподаткування, обліку та менеджменту, опубліковані статті в наукових збірниках і періодичних виданнях, ресурси мережі Інтернет із проблематики оцінювання й діагностування податкового навантаження, а також база даних, яку зібрано в процесі виконання науково-дослідної теми «Методологічні особливості системи обліку, аналізу та контролю результатів функціонування підприємств харчової промисловості на засадах ощадливості».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Коректне оцінювання податкового навантаження сучасного промислового підприємства неможливе без систематизації методів і показників/індикаторів, які враховують норми чинного законодавства й особливості діяльності підприємства. Систематизація методів оцінювання податкового навантаження в управлінні бізнесом дає можливість установити рівень тиску на підприємства окремого сектору економіки, у тому числі на конкретного суб'єкта господарювання. Це допомагатиме визначати завдання менеджерам, а також контролювати та стимулювати ефективно їх виконання щодо генерування грошового потоку і поліпшення економічного стану і фінансової стійкості підприємства.

Типологія передбачає наукове систематизування за спільними якісними ознаками сукупності методів, зокрема оцінювання податкового навантаження. Логічним підґрунтям виділення методичних підходів до типології методів у теоретичному аспекті дослідження доцільно вважати особливості характеристик з урахуванням очікуваного результату. Водночас практичне значення проявляється через формування взаємоузгодженої системи показників оцінювання податкового навантаження для забезпечення ефективного управління промисловим підприємством із використанням легальних заходів мінімізування суми податків і фокусуванням на наповнення бюджету. Це передбачає чітке обґрунтування ознак типології як системи множин.

Критичний аналіз опублікованих результатів досліджень дав змогу встановити визнання таких методів оцінювання податкового навантаження

за рівнями фіскального регулювання: на рівні держави (загальнодержавне податкове навантаження); на місцевому рівні (місцеве податкове навантаження) [4, с. 43–46; 5, с. 26–27]. У межах цієї класифікації забезпечується значущість кожного методу і взаємозв'язок між ними, що дасть змогу розробляти й обґрунтовувати практичні заходи із цільовою орієнтацією на досягнення бажаного рівня податкового навантаження діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням регіональних особливостей ведення бізнесу і податкового клімату. Водночас В. Савченко і А. Лось відзначають важливість і необхідність оцінювання податкового навантаження на макrorівні і регіональному рівні [5, с. 27].

Обґрунтованою є позиція щодо класифікації методів в розрізі одиниць вимірювання/оцінювання за: (1) абсолютним підходом; (2) відносним підходом [5, с. 26]. Така класифікація методів оцінювання податкового навантаження є доречною, оскільки дає змогу більш повно представити результати фіскального тиску й ураховує рівнозначність і взаємозалежність абсолютних і відносних показників.

Науково виваженою є логічна пропозиція методів оцінювання податкового навантаження на мікрорівні [3, с. 21–23]: (1) застосування коефіцієнта сукупного податкового навантаження (КСПН), що характеризує реальне податкове навантаження підприємства або групи підприємств; (2) розрахунок коефіцієнтів навантаження за кожним податком, збором окремо й узагальнювати їх значення в єдиний синтетозуваний. Така класифікація дає змогу здійснити цілеспрямований вибір методів для оцінювання податкового навантаження з орієнтацією на зменшення рівня фіскального навантаження у ході обґрунтування й ухвалення коректних заходів на перспективу і застосування відповідних методів податкового планування.

Слушним є групування методів оцінювання податкового навантаження за джерелом відшкодування податків з урахуванням вимог чинного законодавства: виручка, операційні витрати, прибуток [3, с. 21–23; 4, с. 43–46; 6, с. 241–242; 7, с. 249].

Л. Новосельська [6, с. 240–243], ґрунтуючись на вимогах рекомендацій фіскальних органів, пропонує оцінювання рівня податкового навантаження окремого платника податку здійснювати за: (1) податком на прибуток і податком на додану вартість; (2) за прямими і непрямими податками в доходах і витратах підприємства. Такий підхід дає змогу встановити реальне податкове навантаження і здійснити порівняння фактичного рівня податкового навантаження з бажаним/запланованим, зіставлення з фактичним рівнем фіскального навантаження національної економіки, у межах сектору економіки, лідера ринку або виду економічної діяльності.

Н. Ткачук [8, с. 124–125] систематизує методи оцінювання податкового навантаження за комплексом відносних показників у розрізі таких груп: (1) загальне податкове навантаження; (2) податкове навантаження з податку на додану вартість; (3) податкове навантаження з податку на доходи фізичних осіб; (4) податкове навантаження з податку на прибуток підприємства. Представлена модель є науково обґрунтованою з позиції встановлення рівня податкового навантаження для коректного впливу держави на суб'єктів національної економіки через механізм податкового регулювання.

Заслуговує на розгляд модель розрахунку індексу податкового навантаження як середньоарифметичного результату методів визначення податкового навантаження (1) за відношенням до доданої вартості; (2) за відношенням до прибутку підприємства; (3) непрямих податків за відношенням до доходу; (4) на фонд оплати праці [1, с. 286–287]. Така розробка може бути корисною для першочергового встановлення й розгляду рівня податкового навантаження з позиції ризику порушення вимог податкового законодавства, а також дає змогу здійснювати групування платників податків за масштабом господарської діяльності. Обмеженням такої моделі можна вважати відсутність можливості оцінювання реального податкового навантаження.

Цікавим підходом до структурування методів оцінювання податкового навантаження є виокремлення групи методів оцінювання податкового навантаження на живу працю у розрізі підгруп: (1) за відношенням до загальної чисельності персоналу; (2) за відношенням до чисельності робітників [7, с. 249–254]. Така класифікація враховує значення персоналу в досягненні результатів функціонування і наповненні бюджету.

За результатами вивчення й узагальнення науково-прикладних досліджень запропоновано включити охарактеризовані ознаки систематизації методів оцінювання податкового навантаження до загальної типології з виокремленням базових класифікаційних ознак: рівень фіскального регулювання і вплив на фінансовий результат.

У межах проведеного дослідження запропоновано розвинути типологію методів оцінювання податкового навантаження шляхом доповнення такими ознаками [9, с. 341–343]: (1) за формуванням податкового потенціалу, що даватиме змогу сформуванню максимально можливої суми податкових надходжень до бюджету з максимально можливим урахуванням податкових пільг відповідно до вимог чинного податкового законодавства; (2) за ознакою контрольної діяльності фіскальних органів, що спрямовуватиме всі дії на мінімізацію штрафних санкцій аж до ліквідації; (3) за ознакою якості податкового планування й прогнозування, що сприятиме своєчасному обґрунтуванню дієвих заходів із фокусуванням на досягнення бажаних запланованих результатів функціонування.

Розроблена типологія методів (табл. 1) дає змогу визначитися з доречними методами для запровадження промисловим підприємством із цілеспрямованим досягненням раціонального рівня податкового навантаження. Доцільно зауважити, що кожна група методів містить певну їх кількість, яка включає окрему систему податкових індикаторів.

За результатами критичного аналізу тематичних видань теоретико-прикладного спрямування виокремлено мету й основні завдання та запропоновано методіку діагностування податкового навантаження. Так, метою діагностування податкового навантаження доцільно визнати встановлення фактичного рівня податкового навантаження і розроблення комплексу заходів, спрямованих на його мінімізацію з урахуванням вимог і норм чинного законодавства. Серед завдань діагностування податкового навантаження виділено такі основні: (1) ідентифікація податкового навантаження; (2) пошук проблем і розроблення заходів щодо зменшення податкового навантаження; (3) систематизація заходів з орієнтацією на посилення фінансової стійкості.

Запропоновано авторську методіку діагностування податкового навантаження промислового підприємства, яка реалізується у п'ять етапів за такою послідовністю [10, с. 5–6]: (1) визначення переліку показників; (2) обґрунтування джерел інформації; (3) розроблення інформаційних моделей для показників оцінювання податкового навантаження; (4) встановлення фактичного рівня податкового навантаження; (5) розроблення альтернативних управлінських рішень.

Так, на першому етапі здійснюється визначення переліку показників оцінювання податкового навантаження промислового підприємства. Дискусійним є положення щодо обґрунтування показників для оцінювання податкового навантаження, їх кількості та методики розрахунку. Огляд науково-практичної літератури виявив різні методичні підходи до побудови системи індикаторів діагностування податкового навантаження діяльності суб'єктів господарювання. Моніторинг наукового підґрунтя щодо активного поширення показників оцінювання податкового навантаження засвідчує, що дослідниками пропонується до використання сукупність різних індикаторів (табл. 2).

Узагальнюючи представлені результати, необхідно відзначити за частотністю згадувань найбільш визнаними такі показники: податкове навантаження (57,1%), податкове навантаження з податку на прибуток підприємства (42,9%), коефіцієнт ефективності оподаткування (28,6). Водночас слід зауважити, що податкове навантаження пропонується оцінювати як за прямими, так і непрямими податками [6, с. 240–243].

Запропоновано використання єдиного формату опису показників для їх однозначного розуміння і коректного використання, що включає: найменування показника; мету; формулу для розрахунку; порівняльні показники (державний рівень, секторальний рівень, регіональний рівень); джерело інформації; орієнтовне, критичне та фактичне значення; відхилення, причину виникнення і наслідки. Доцільним є використання таких основних показників: податкове навантаження за прямими і непрямими подат-

Таблиця 1

Типологія методів оцінювання податкового навантаження [1–9]

Класифікаційна ознака	Група методів
Рівень фіскального регулювання*	– міжнародний – національний – регіональний – секторальний – підприємства
Вплив на фінансовий результат*	– прямий – непрямий
Одиниця виміру	– за абсолютним підходом – за відносним підходом
Джерело відшкодування податку з урахуванням вимог чинного законодавства	– виручка – операційні витрати – прибуток
Врахування значення персоналу підприємства в наповненні бюджету	– податкове навантаження на загальну чисельність персоналу – податкове навантаження на робітників
Формування податкового потенціалу**	– на засадах ефективної ставки оподаткування – за індексом податкового потенціалу
Контрольна діяльність фіскальних органів**	– ефективність контрольної діяльності – рівень приховування податків
Якість податкового планування й прогнозування**	– податкова активність – податкова дисципліна – пільгове оподаткування

Примітка: * – базові класифікаційні ознаки, ** – доповнені авторами класифікаційні ознаки.

**Сукупність показників оцінювання податкового навантаження
у працях дослідників [1; 6–8; 11–20]**

Показники / індикатори	Автори															Частота використання, %
	М. Новіков [1, с. 285-288]	Л. Новосельська [6, с. 240-245]	Т. Меліхова [7, с. 248-251]	Н. Ткачук [8, с. 124]	Н. Захарова, В. Тараненко, К. Хіміч [11, с. 163]	Н. Малініна [12, с. 171-172]	О. Гордєєва [13]	О. Вагаманюк [14, с. 161-164]	О. Олійник [15, с. 288-291]	Є. Кірова [16]	А. Кадушін, Н. Михайлова [17]	О. Кузнєцова [18]	А. Соколовська [19, с. 288]	О. Фрадинський [20, с. 79-81]	Загальна кількість згадування	
Податкове навантаження	x	x	x	x	-	-	-	-	-	-	x	x	x	x	8	57,1
Податкове навантаження з податку на додану вартість	-	x	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	14,3
Податкове навантаження з податку на прибуток підприємства	x	x	-	x	-	x	x	x	-	-	-	-	-	-	6	42,9
Податкове навантаження з податку на доходи фізичних осіб	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Податкове навантаження непрямих податків за відношенням до валового доходу	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Коефіцієнт оподаткування виручки	-	-	-	x	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	3	21,4
Рівень податкового навантаження витрат	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Коефіцієнт податкового навантаження на фінанси підприємства	-	-	-	-	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	2	14,3
Коефіцієнт податкового навантаження на власний капітал	-	-	-	-	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	2	14,3
Коефіцієнт податкового навантаження на живу працю для податків, зборів, плати, внесків, мита за відношенням до індексу загальної чисельності персоналу	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Податкове навантаження податків на фонд оплати праці за відношенням до собівартості продукції	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Абсолютне податкове навантаження	-	-	x	-	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	2	14,3
Чистий податковий тягар	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	x	1	7,1
Індекс загального податкового навантаження	x	-	-	-	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	3	21,4
Питома вага податку в структурі податкових платежів	-	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Податкомісткість	-	-	-	x	-	x	x	-	-	-	-	-	-	-	3	21,4
Коефіцієнт використання податкової бази	-	-	-	-	x	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Коефіцієнт ефективності оподаткування	-	-	-	x	-	x	x	-	-	-	-	-	-	x	4	28,6
Ефективна ставка оподаткування	-	-	-	-	-	x	x	-	x	-	-	-	-	-	3	21,4

ками, податкомісткість, коефіцієнт ефективності оподаткування, питома вага податку в структурі податкових платежів.

У межах другого етапу обґрунтовано перелік джерел інформації (конкретних форм податкової і фінансової звітності, облікових реєстрів, первинних документів; спеціальних обстежень; статистичних даних) для подальшого форму-

вання інформаційних моделей і проведення коректного розрахунку показників діагностування податкового навантаження.

На третьому етапі розроблено інформаційні моделі для показників оцінювання податкового навантаження із зазначенням розрахункових формул показників і джерел інформації за відібраною сукупністю показників.

Реалізація четвертого етапу передбачає встановлення фактичного рівня податкового навантаження із зазначенням утрачених можливостей використання легітимних шляхів податкового планування, що не суперечить чинному законодавству. У ході розрахунку діагностується у динаміці податкове навантаження у розрізі рівня економіки: державного, секторального, регіонального, окремого суб'єкта господарювання. Для контролю досягнення критичного рівня значення показників використано метод графічного моделювання. Візуалізація результатів діагностування податкового навантаження сприяє зменшенню часу для їх розгляду і дає змогу зосередитися на виокремленні альтернативних заходів щодо зменшення податкового навантаження.

На п'ятому етапі здійснюється розроблення альтернативних управлінських рішень щодо зменшення податкового навантаження на результаті функціонування підприємства з виділенням можливих позитивних і негативних наслідків на найближчу і стратегічну перспективи.

Запровадження і використання запропонованої методики діагностування податкового навантаження дає змогу ухвалювати виважені управлінські рішення з орієнтацією на посилення фінансової стійкості промислового підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У роботі проведено теоретичне узагальнення науково-методичних підходів до оцінювання й діагностування податкового навантаження промислового підприємства.

У межах проведеного дослідження здійснено спробу впорядкованого типологічного опису поширених у практиці методів оцінювання податкового навантаження. Обґрунтовано дієвість окремого методу оцінювання податкового навантаження з позиції несуперечливості нормам чинного законодавства і забезпечення прийняттого рівня фіскального навантаження на діяльність промислового підприємства.

За результатами конструктивно-критичного аналізування методичних підходів до оцінювання податкового навантаження і виконаного авторського дослідження дістала подальшого розвитку типологія методів оцінювання податкового навантаження, яка ґрунтується на класифікаційних ознаках (рівень фіскального регу-

лювання; одиниця вимірювання/оцінювання; джерело сплати податків; вплив на фінансовий результат) і доповнена додатковими ознаками класифікації (формування податкового потенціалу, контрольна діяльність фіскальних органів, якість податкового планування й прогнозування). У розрізі класифікаційної ознаки аргументовано перелік груп методів і спрямований результат від запровадження у практику.

Проведені дослідження дали підставу теоретично встановити за частотою згадувань вітчизняними фахівцями сукупність найбільш визнаних і активно використовуваних показників оцінювання податкового навантаження: податкове навантаження, податкове навантаження з податку на прибуток підприємства, коефіцієнт ефективності оподаткування. Використання частоти згадувань в опублікованих працях для відбору показників має суб'єктивний характер, що може вплинути на повноту системи і суперечливість в оцінюванні й діагностуванні, тому необхідно ретельно вивчати результати наукових досліджень за цим напрямом на постійній основі.

Сформовано авторську систему аналітичних показників діагностування податкового навантаження: податкове навантаження за прямими і непрямими податками, податкомісткість, коефіцієнт ефективності оподаткування, питома вага податку в структурі податкових платежів. Запропоновано використання єдиного формату опису показників оцінювання податкового навантаження. Рекомендовано виконувати розрахунки в динаміці в розрізі рівня економіки: державний, секторальний, регіональний, окремого суб'єкта господарювання.

Розроблено методику діагностування податкового навантаження промислового підприємства, реалізація якої передбачає виконання п'яти етапів: (1) визначення переліку показників; (2) обґрунтування джерел інформації; (3) розроблення інформаційних моделей для показників оцінювання податкового навантаження; (4) встановлення фактичного рівня податкового навантаження; (5) розроблення альтернативних управлінських рішень.

Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на розроблення й обґрунтування системи податкового планування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Новіков М.А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення. Сталій розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. С. 284–285. URL: http://lukyanenko.at.ua/_ld/5/595____.pdf (дата звернення: 14.09.2017).
2. Мельник О.В. Методи оцінки податкового навантаження на рівні організації. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 8. С. 525–529. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/111.pdf> (дата звернення: 05.01.2018).
3. Малишкін О. Коефіцієнт податкового навантаження на мікрорівні: розрахунок та застосування. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 1. С. 18–25.
4. Панура Ю.В. Інноваційні підходи до оцінювання податкового навантаження в умовах економічної нестабільності. Проблеми науки. 2012. № 10. С. 42–47.

5. Савченко В.Ф., Лось А.Ф. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні. Економічний часопис-XXI. 2011. № 9–10. С. 25–28.
6. Новосельська Л.І. Методи оцінювання рівня податкового навантаження на підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.10. С. 239–244.
7. Меліхова Т.О. Удосконалення методів аналізу податкового навантаження господарської діяльності підприємств. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 248–255.
8. Ткачук Н. Вплив податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання в умовах реформування фінансової системи України. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. № 4. С. 121–128.
9. Колос І.В., Бунь Б.А. Типологія методів оцінювання податкового навантаження промислового підприємства. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Луцьк, 7 грудня 2017 р.). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. Ч. 3. С. 340–344.
10. Бунь Б., Колос І. Методичні підходи до оцінювання податкового навантаження промислового підприємства. Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 23–24 червня 2017 р.). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. Вип. 8. С. 5–6.
11. Захарова Н.І., Тараненко В.Є., Хіміч К.І. Критерії оцінювання фіскальної ефективності місцевого оподаткування. Вісник ДДФА: Економічні науки. 2012. № 2. С. 162–170. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/1314/1/9_%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%A5%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%87.doc (дата звернення: 05.01.2018).
12. Малініна Н.М Система показників оцінювання ефективності оподаткування у сільському господарстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 8. Ч. 5. С. 169–172.
13. Гордеева О.В. Оценка эффективности налоговой политики. URL: <https://www.lawmix.ru/bux/78437> (дата звернення: 05.01.2018).
14. Ватаманюк О.С. Методика та прагматизм розрахунку податкового навантаження на великих платників податків України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 9–1. Ч. 1. С. 160–164.
15. Олійник О.І. Податкове навантаження: проблеми оцінювання у лісовому господарстві. Науковий вісник НЛТУ України. 2015. Вип. 25.4. С. 286–292.
16. Кирова Е.А. Налоговая нагрузка: как ее определять? URL: <https://www.lawmix.ru/bux/29640> (дата звернення: 05.01.2018).
17. Кадушин А., Михайлова Н. Насколько сильно налоговое бремя. URL: http://www.cfin.ru/taxes/how_much_taxes.shtml (дата звернення: 24.01.2018).
18. Кузнецова О.Н. Налоговая нагрузка на предприятие и способы ее оптимизации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/nalogovaya-nagruzka-na-predpriyatie-i-sposoby-ee-optimizatsii> (дата звернення: 05.01.2018).
19. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. Київ: Знання-Прес, 2004. 454 с.
20. Фрадинський О.А. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 1. Т. 1. С. 79–82.